

Напрями удосконалення фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад

В сучасних умовах нестабільного економічного середовища, обумовленого воєнними діями, економічними дисбалансами та напруженою зовнішньополітичною ситуацією, належний розвиток територіальних громад є базовим рівнем отримання доступу до послуг та благ, які гарантує держава. Основним інструментом фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад є місцеві фінанси. Реформа бюджетної децентралізації й до сьогодні стикається як з проблемами мирного часу, так і проблемами, породженими війною: окупацією частини території, руйнуванням соціальної та енергетичної інфраструктури, знищенням майна населення та підприємств, забрудненням територій, а також організацією захисту. Для вирішення всіх зазначених проблем необхідні фінансові ресурси, що обумовлює необхідність удосконалення механізмів управління місцевими фінансами.

Метою дослідження є визначення напрямів удосконалення механізму фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Під «механізмом фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад» варто розуміти сукупність принципів, методів, інструментів та форм формування та ефективного використання фінансових ресурсів з метою забезпечення високого рівня розвитку територіальної громади. Виділення та використання фінансових ресурсів здійснюється з метою досягнення чітко визначених цілей. У випадку розвитку територіальних громад фінансове забезпечення покликане, в першу чергу, покрити витрати на надання якісних державних послуг громаді. Система відповідних стимулюючих інструментів має бути направлена, з одного боку, на здійснення секторальних реформ (освітньої, медичної, житловокомунальної тощо), а з іншого – завданням механізму є створення та підтримка сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади [4, с. 26].

Для постановки цілей соціально-економічного розвитку територіальних громад, які потребують фінансового забезпечення звернемося до стратегічних документів. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки визначає пріоритети регіонального розвитку, а саме: створення безпечових та соціально-економічних умов для повернення громадян України в регіони та територіальні громади; відновлення та розвиток інфраструктури на принципах прозорості, підзвітності, сталості, інклюзивності, енергоефективності, адаптації до зміни клімату, захищеності та стійкості до безпекових загроз та економічної доцільності; розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування на регіональному та місцевому рівні у сфері стратегічного планування, проектного менеджменту, цифровізації, протидії корупції; розвиток людського капіталу, відновлення підприємницької діяльності та зростання економіки на основі внутрішнього потенціалу територій та регіональних смарт-спеціалізацій; розвиток багаторівневого врядування, наближення системи управління регіональним розвитком до процедур та кращих практик ЄС; залучення громадян до прийняття рішень на державному, регіональному та місцевому рівні; відновлення балансу екосистем, постраждалих внаслідок збройної агресії РФ; розбудова партнерств, розвиток міжмуніципального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва; сприяння економічному розвитку регіонів шляхом залучення інвестицій для реалізації інноваційних проектів; відновлення та розвиток системи надання соціальних послуг на регіональному та місцевому рівні [5]. Ряд перелічених вище заходів спрямовані на відновлення та відбудову руйнувань, пов'язаних із воєнними діями. При цьому, при виконанні зазначених цілей має застосовуватись принцип «зробити краще, чим було», суть якого полягає у використанні новітніх технологій та інновацій, які забезпечать максимальну ефективність використання фінансових ресурсів.

Попри всі переваги реформи бюджетної децентралізації ряд науковців у своїх дослідженнях приходять до висновків, що не всі утворені територіальні громади мають однаково високі показники розвитку та фінансового забезпечення [2, 8, 9,]. Причинами такого явища є як вихідні параметри при створенні об'єднаних територіальних громад, за яких міські громади мають і кращу інфраструктуру, і більшу кількість населення та підприємств, а також вищий рівень оплати праці у порівнянні із сільськими громадами. Крім того, погоджуємось з думкою І. Сторонянської та А. Пелехатого, які зазначають, що територіальні громади мають лише законодавчо обумовлену сукупність прав і обов'язків, проте фактично не реалізують свої права та не беруть участі в розвитку населеного пункту. Основною причиною цього є те, що місцеві жителі сьогодні не усвідомлюють себе первинними носіями цих прав і свобод, спроможними впливати на політико-економічну ситуацію на території їх проживання. [6, с. 20].

Зважаючи на окреслені проблеми у фінансуванні територіальних громад та неможливість усунення їх впливу до завершення воєнного стану, варто визначити основні напрями удосконалення механізму фінансового забезпечення розвитку територіальних громад, зокрема в частині його організаційно-управлінської складової та пошуку додаткових методів та інструментів залучення коштів.

В першу чергу, потребує вирішення питання налагодження механізмів емісії облігацій місцевих позик. Згідно з методикою, за якою обраховується державний борг в Україні, борги місцевих органів влади не включаються до загальної суми останнього, тоді як відповідно до методики МВФ борг місцевих органів влади є складовою

державного боргу країни. Такі розбіжності у законодавстві призвели до того, що Міністерство фінансів України відхилило заяви на дозвіл емісії муніципальних облігацій від місцевих рад через Меморандум про економічну та фінансову політику, укладений між Україною та МВФ, який передбачав поступове зниження рівня державного боргу [1].

Воєнна агресія РФ щодо України, викликала бажання долучитись до допомоги Україні цілої низки іноземних держав та їх громадян. Отримання фінансової допомоги для ліквідації наслідків бойових дій, відновлення інфраструктури та фінансування соціального захисту здійснюється на міждержавному рівні. Однак і органи місцевого самоврядування європейських країн готові приймати участь у відбудові соціальної інфраструктури в територіальних громадах. Для цього необхідно встановлювати відповідні взаємозв'язки, і якщо мери великих міст змогли налагодити таку співпрацю, то керівники сільських громад рідше використовують такі можливості. Вирішення цього питання можливе шляхом проведення просвітницьких заходів, навчальних тренінгів для керівників територіальних громад щодо можливостей та методів залучення міжнародної допомоги для вирішення завдань соціально-економічного розвитку громад. Важливим є також формування спроможних структур та механізмів управління коштами ЄС на регіональному та місцевому рівні. Це стосується визначення територіальної моделі управління коштами ЄС, зміцнення інституцій на регіональному рівні, яке включає розбудову спроможності до програмування, розвиток навичок у сфері організації конкурсних відборів проєктів, системи їх оцінки, моніторингу та впровадження результатів реалізації проєктів [5].

Специфічними методами залучення додаткового фінансування для розвитку територіальних громад є краудфандинг та ендавмент. Обидва інструменти передбачають залучення коштів приватних осіб на благодійних засадах. При цьому, краудфандинг передбачає добровільне об'єднання приватних осіб для забезпечення колективного фінансування певного проєкту, кошти на які, як правило, залучаються на спеціальних інтернет-платформах. Під ендавментом розуміють певну суму коштів чи ліквідних активів, що вноситься благодійником на рахунок у банк, завдяки чому отримувач благодійної допомоги (потенційно територіальна громада) отримує право на використання пасивних доходів, які виникають внаслідок користування такими коштами. При цьому отримувач благодійної допомоги не має права на використання основної суми ендавменту

Професор І. Лютий з колективом дослідників розглядають у якості додаткового фінансового забезпечення для розвитку територіальних громад емісію зелених облігацій. Відповідно до проведеного СВОТ-аналізу можливості використання зелених облігацій для фінансування відновлення ОТГ в Україні, науковці приходять до висновку, що такі облігації наразі є ефективним інструментом, оскільки дозволяють залучити ширше коло інвесторів, які зацікавлені не лише в доходності фінансового інструменту, але й готові інвестувати в менш прибуткові облігації, які спрямовані на фінансування зелених проєктів [3].

Удосконалення організаційно-управлінської складової механізму фінансового забезпечення розвитку громад не передбачає прямого фінансування органів місцевого самоврядування, а направлене на покращення умов для ведення бізнесу, здійснення інвестицій, проживання на території громади, що, в свою чергу, призведе до наповнення бюджету місцевого самоврядування за рахунок зростання сум податків та неподаткових надходжень в результаті зростання кількості населення чи обсягів виробництва ВВП в громаді.

Перший напрям, пов'язаний з розвитком людського капіталу. Зокрема, існують дослідження [7, с. 44], в яких розглядаються проблеми з якістю кадрів, зокрема увага акцентується на тому, що «...формування фінансового потенціалу територій і розробка ефективних стратегічних планів економічного розвитку, неможливо реалізувати за умови низької кваліфікації управлінського апарату органів місцевого самоврядування». Крім того, емпіричні дослідження закордонних авторів встановлюють зв'язок між рівнем освіти сільських голів та доходами фермерів. Результати вказують на те, що на дохід домогосподарств фермерів суттєво позитивно впливає рівень освіти сільських голів. Високоосвічені сільські посадовці зробили значний і сприятливий внесок у підвищення доходів фермерів та економічний розвиток сільських територій. [10]. Тож заходи, які необхідно проводити, щоб мінімізувати кадровий ризик полягають у залученні до керівного апарату органів місцевого самоврядування та органів контролю від громади фахівців з вищою освітою та досвідом управління. Доцільно, на нашу думку, сформувати статус «лідера громади», щоб люди на керівних посадах розуміли свої можливості та відповідальність за розвиток громади. Крім того, досягти вищих показників ефективності управління можна шляхом впровадження премій (доплат) керівникам місцевого самоврядування за результатами досягнення цільових показників розвитку громади відповідно до прогнозу місцевого бюджету.

Суттєвим викликом для розвитку громад є скорочення чисельності населення. Не всі громади мають можливість подолати цей виклик, оскільки розташування громади недалеко від лінії фронту призводить до міграції населення у більш безпечні місця, водночас, інші громади, мають можливість наростити чисельність населення за рахунок залучення внутрішньо переміщених осіб. Варто зазначити, що привабливість громади для поселення визначається високим рівнем розвитку інфраструктури. Розвиток соціальної інфраструктури (заклади охорони здоров'я, школи, садочки тощо) можна забезпечити шляхом розвитку державно-приватного партнерства. Однак наявності лише приміщень закладу освіти чи охорони здоров'я недостатньо, адже населення хоче отримати якісні послуги, які можуть забезпечити лише висококваліфіковані фахівці. Таких фахівців можна залучити шляхом надання певних переваг: зокрема, житла при поселенні в громаді, пільгових кредитів. Позитивним стимулом залучення в громаду висококваліфікованих фахівців можна також шляхом встановлення доплат до заробітної плати з бюджету громади.

Ще одним напрямом потенційного зростання доходів територіальної громади є підтримка розвитку підприємництва шляхом проведення заходів для підприємців та молоді щодо можливостей залучення грантів на відкриття та розширення бізнесу, пільгового кредитування; використання податкових стимулів; організації ярмарків, виставок для просування товарів місцевих виробників; навчання реалізації товарів через інтернет, у

тому числі з використанням міжнародних торговельних інтернет-майданчиків, що дасть можливість розширити обсяги реалізації за рахунок експорту, а, отже, – збільшить податкові надходження. Подальші дослідження варто спрямувати на детальне вивчення визначених додаткових (нетрадиційних) методів та інструментів залучення коштів розробку заходів щодо їх використання для фінансування розвитку територіальних громад.

Список використаних джерел:

1. Децентралізація влади: як зберегти успішність в умовах нових викликів? Аналітична доповідь. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/decentralizaciya-vladi-yak-zberegiti-uspishnist-v-umovakh-novikh> (дата звернення: 21.10.2025).
2. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики, 2022. Т. 2 (43). С. 118-125. URL: DOI:<https://doi.org/10.55643/fcaptr.2.43.2022.3558>. (дата звернення: 18.10.2025).
3. Лютий, І.; Затонацька, Т.; Коваленко, В.; Рибак, С. Оцінка різних механізмів фінансування територіальних громад. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики, 2024. 5(58). 122-135. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.5.58.2024.4556> (дата звернення: 18.10.2025).
4. Панчишин Р. Основні переваги об'єднаної територіальної громади як форми організації місцевого самоврядування в Україні. Національний юридичний журнал: теорія та практика. 2018. № 3-1 (31). С. 25-28. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/3/part_1/6.pdf (дата звернення: 18.10.2025).
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
6. Сторонянська І., Пелехатий А. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад: монографія. Львів: ДУ «ІРД імені М. І. Долішнього НАН України», 2014. 190 с.
7. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія за ред. Кравціва В.С., Сторонянської І.З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2020. 531 с.
8. Тітов Д.В. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад в Україні : дис. ... д-ра філософії за спец. 051. Вінниця, 2022. URL: https://vsau.org/assets/images/content/nauka/specradi-n/TITOV-DV_Dusertacia.pdf (дата звернення: 10.10.2025)
9. Трусова Н. В., Колокольчикова І. В., Полегенька М. А. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад: внутрішня інтеграція та фінансова спроможність. Ефективна економіка. 2022. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10021> (дата звернення: 15.10.2025)
10. Чі Ц., Бродовська О. Вплив рівня освіти сільського голови на доходи фермерів – емпіричне дослідження на основі даних ДКСП. Журнал європейської економіки. 2023. вип. 22. вип. 3. с. 421-36. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1675> (дата звернення: 15.10.2025)